

Наталія Іванова (Ізмаїл)

## Лексичні асоціації в ліриці Івана Франка

Асоціативність людського мислення є невід'ємною частиною діяльності мозку. Асоціативні зв'язки між різними словами виникають унаслідок психічної здатності людини бачити спільне, типове в різних явищах, предметах як результат відображення дійсності у мові. Спільність, однорідність асоціацій для мовного колективу стає фактом, реальністю завдяки наявності спільних сем, які актуалізуються у процесі мислення, говоріння, сприймання. Лексичні асоціації залежать від різноманітних чинників: вікових, статевих, географічних тощо, наявності для кожного мовця індивідуальної системи семантичних зв'язків слів. Водночас у психолінгвістичних експериментах у разі зіставлення асоціатів виявляється високий показник частотності актуалізації окремих асоціатів. Це може свідчити про високий ступінь тотожності подібних асоціацій для мовного колективу загалом, частково і про наявність соціально-культурних особливостей асоціативних зв'язків між словами, або про наявність типів асоціацій ближніх і дальніх за термінологією Ш. Баллі.

Метою нашої статті є дослідження лексичних асоціацій, об'єднаних в асоціативне поле **Емоції**, у системі художнього тексту, зокрема на матеріалі інтимної лірики І. Франка. Мета дослідження зумовила конкретні завдання:

- виявлення асоціативних нарощувань назв емоцій із застосуванням теорії поля, зокрема асоціативного;
- дослідження ядра і периферії аналізованого асоціативного поля;
- аналіз лексичних асоціацій, дібраних із поезій І. Франка, за допомогою "Словника асоціативних означень іменників української мови" Н. Бутенко.

Асоціативні нарощування назв емоцій аналізуємо із застосуванням теорії поля, що забезпечує системність дослідження, а також можливість змоделювати асоціативне поле емоцій у межах мовної картини світу І. Франка, що і визначає актуальність нашої статті.

Асоціативні поля належать до вторинних полів у системі мови, оскільки у складі асоціативного поля є індивідуальні асоціації, що відображають індивідуальний мовленнєвий і життєвий досвід мовця. Детальний аналіз засвічує, що у сфері міжслівних зв'язків асоціативного поля наявна схожість парадигматичних, синтагматичних і дериваційних зв'язків із подібними відношеннями в лексико-семантичній системі мови.

Отже, асоціативне поле є складною системою, яка охоплює чотири основні підсистеми, перші три з котрих є базовою частиною асоціативного поля [13: 96]: перша підсистема – це підсистема парадигматичних асоціацій; друга – підсистема синтагматичних асоціацій; третя – це підсистема дериваційних асоціацій; окрім

того враховуємо і наявність четвертої важливої для нас, підсистеми – підсистеми індивідуальних асоціацій, яка, своєю чергою, може охоплювати елементи зв'язків, схожих з мовною парадигматикою, синтагматикою і деривацією.

Асоціативне поле визначаємо як польову структуру на основі наявності вищеперелічених підсистем лексико-семантичної системи мови і наявності однієї з характерних ознак поля – ядра і периферії [13: 84]. Каркасом мережі асоціативних зв'язків уважаємо загальну модель семантичних відношень у лексиці, що відображена в існуванні такого вторинного семантичного утворення з польовою організацією, як асоціативне поле. У мовній моделі світу асоціативні поля розглядають як різні за типом зв'язки слів та їхніх значень, що варіюють від одного індивіда до іншого, від однієї мовної спільноти до іншої.

У мовознавстві проблему емотивних назв розглядають у кількох аспектах. Назви емоцій є об'єктом наукових студій у галузі порівняльного мовознавства (А. Григорьєва, І. Левонтіна), психолінгвістики (Л. Лисиченко), історичної та описової лексикології (К. Тищенко, В. Русанівський,), семасіології (Ю. Апресян, Ю. Степанов, В. Апресян). У новітніх дослідженнях зі семантики емотивних назв ураховуються як позамовна інформація про феномен емоції (почуття), так і його місце та роль у формуванні національної мовної картини світу, що дає змогу простежити смислову перспективу розгортання емоціогенних образів за допомогою асоціативних зв'язків.

Одним із важливих аспектів вивчення емотивних назв є різнобічний аналіз їх функціональних властивостей у мові художньої літератури. Численні спостереження у галузі лінгвістики переконують, що в поетичній мові назви емоцій є естетично проакцентованими, відзначаються багатством семантичних наповнень і виконуваних функцій. Проблема емотивних назв та їх естетичної значущості в художньому тексті як важливе мовно-естетичне явище останнім часом має принципове значення для розуміння специфіки мовно-поетичних картин світу (М. Гамзюк, П. Селігей, Л. Ніколаєнко та ін.).

Емоція представлена в різноманітних психічних і фізичних реакціях людини, які виникають при порівнянні довкілля з ідеалізованою моделлю світу. Беручи до уваги той факт, що об'єктивний, реальний світ єдиний для всіх, основу досліджень у лінгвістиці мають становити ті наукові визначення та критерії класифікації емоцій, які розроблені традиційною психологією: “Емоції – це особливий клас суб'єктивних психологічних станів, які у формі безпосередніх переживань приємного або неприємного відбивають результати практичної діяльності, направленої на задоволення актуальних потреб” [11: 204]. Емоційні процеси і стани в житті людини виконують пристосувальну функцію, що, на думку учених-психологів, є позитивним, оскільки “нав'язує суб'єктові стереотипні дії, спосіб “аварійного” вирішення ситуації: утечі, агресії тощо” [3: 14]. Цієї ж думки дотримується і відомий психолог О. Леонтьєв, який підкреслював, що емоції, по суті, є внутрішніми сигналами, “вони... не несуть інформації про зовнішні об'єкти, про їх зв'язки і відношення..., вони безпосередньо

відбивають відношення між мотивами і [...] діяльністю” [10: 164]. Якими б різними не були, всі вони невіддільні від особистості, як слушно зазначив Ф. Крюгер: “те, що людині цікаво, що хвилює, що видається смішним, більш за все характеризує її суть, її характер, індивідуальність” [7: 108].

Зазначимо, що єдиної наукової класифікації емоцій як психічних і певних фізичних реакцій людини у традиційній психології, на жаль, немає, зокрема це стосується так званих вищих емоцій, зокрема суспільних, тобто таких, за допомогою яких виявляється ставлення людини до інших живих істот, у тому числі і до собі подібних. Саме з цього погляду розподіл емоцій на позитивні та негативні не всі дослідники вважають доречним: “Куди можна, наприклад, віднести таку емоцію, як співчуття? За типом – ніби негативна, а соціально – позитивна” [8: 43–44]. Це є свідченням того, що вчені намагаються об’єктивувати характеристику вищих емоцій, які належать до духовної сфери людського життя.

Щоправда, на наш погляд, традиційний розподіл на негативні і позитивні емоції (суб’єктивні за своєю природою) не потребує ніяких зусиль від звичайної людини, хоча погоджуємося з думкою Л. Ніколаєнко про те, що цілком правомірним буде запровадити як у психології, так і в мовознавстві терміни “деструктивні емоції” і “конструктивні емоції”. Можливо, тоді вдасться глибоко і всебічно описувати емоції, “не обмежуючись лише інтелектуальною оцінкою ситуації як бажаної чи небажаної для суб’єкта” [12: 45–46].

Асоціативне поле **Емоції** у ліричних творах І. Франка, за своєю структурою відбиває традиційний у психології розподіл емоцій на конструктивні (позитивні) та деструктивні (негативні). Обране асоціативне поле в інтимній ліриці І. Франка є достатньо великим і численним, містить слова різних частин мови, наприклад: *злий насміх, гордість, глум* [17: т. 2: 124], *жар чуття* [17: т. 2: 144], *я нещасний, я черв’як, важке чуття*, [17: т. 2: 149], *нема спокою* [17: т. 2: 151], *меркне світ навколо* [17: т. 2: 155], *лечу в бездонну стужу й сльоту* [17: т. 2: 155], *ридають! кричать!* [17: т. 2: 155], *плач, немов дитина* [17: т. 2: 155], *холодна тривога* [17: т. 2: 124], *тривожно* [17: т. 2: 123], *сліз гірких потоки* [17: т. 2: 133], *плаче і хлипає важко* [17: т. 2: 151], *плачеш* [17: т. 2: 133], *лякає* [17: т. 2: 122], *кляв тебе* [17: т. 2: 133], *любить мститься* [17: т. 2: 133], *вчарувала* [17: т. 2: 122], порівняймо:

Лиш коли на те личко чудове  
 Леже хмарою жалісна **туга**,  
 І **болюще дрижання нервове**  
 Ті усточка зціплять, як шаруга,  
 І докір десь у горлі пропаде  
 І в **знесиллі** опустяться руки,  
 І благає підмоги, поради  
**Прошибаючий** погляд **розпуки**, –  
 Отоді моє **серце стискає**,  
 Мов кліщами, **холодна тривога**:  
**Біль німий** мене більше лякає,  
 Ніж всі громи й **злих сил перемога** [17: т. 2: 124].

Кількісний і якісний склад асоціативного поля **Емоції** в ліричних поезіях І. Франка зумовлений тим, що почуття кохання, любові викликає цілий буревій емоцій навіть у звичайної пересічної людини, яка не прагне свої переживання перенести на папір.

На думку П. Селігея, назви емоцій метонімічно виникають від назв якихось “емоціогенних” предметів, явищ, життєвих ситуацій, подій, що не залишають людину байдужою, неодмінно викликають у неї ті чи інші переживання [14; 15]. Відбір предикатів для повідомлень про психічну сферу звичайно диктує той загальний образний ряд, на основі якого відтворюється духовне життя людей [1: 95], тобто асоціації. Серед асоціативних образів, які слугують джерелом предикатів для назв емоцій і почуттів в українській мові, є, зокрема, образи **вогню, води, тягара (чогось важкого), поранення** (фізичного ушкодження), **світла й темряви** [5: 209–261], але не всі перелічені асоціації, пов’язані з назвами емоцій, трапляються саме в інтимній ліриці І. Франка.

У ядро аналізованого асоціативного поля увійшли найбільш частотні лексеми-асоціати: **любов // серце // душа // дівчина // біль // жаль // горе // рана // мука**. Навколо кожної з наведених асоціативних лексем-домінант групується власне асоціативне мікрополе. Детальний аналіз найбільшого, найчисленнішого асоціативного мікрополя **Любов** показує, що в його складі перебувають лексеми-асоціати на позначення не лише передбачуваних, природних, на перший погляд конструктивних (позитивних) емоцій, але й несподівано велику групу становлять лексеми-асоціати на позначення деструктивних (негативних) емоцій. **Любов** як позитивний емоційний стан поет асоціював із розділеним коханням, яке видавалося безмірним, бажаним щастям, мрією, найкращим співом, раєм. У ядро асоціативного мікрополя **Любов (щаслива)** з позитивним знаком входять такі іменники-асоціати: **щастя** – 7, **мрія** – 6, **спів** – 4, **рай** – 3, **скарб** – 3, **думи** – 2, **лілея** – 2, **бажання** – 2 (цифра поряд означає кількість дібраних асоціативів). Подані нижче лексеми-асоціати, згадані в аналізованих творах лише один раз, зараховуємо до периферії цього мікрополя, порівняймо: **приятель, згадка, порив, подвиг, очі, врода, втіхи, надії, квіти, хліб, пожеар, гордощі природи, квіточка, краса життя, струя чуття, пісень пора, криниця radoщі, чуття, найвищєє, найдорожчєє, найулюбленє**, наприклад:

І в груди щось **метушиться**, немов  
Давно забута **згадка піль зелених**,  
**Весни і квітів**, – **молода любов**  
З обійм виходить гробових, студених [17: т. 2: 122–123].  
Чує **серце**, що в тій хвилі  
Весь мій **рай** був тут – отсе!  
Два-три слова, **щирі, милі**  
І **гарячі**, були б в силі  
Задержать його на все [17: т. 2: 124].

У текстах інтимних поезій І. Франка трапляються такі лексичні асоціації, пов’язані з коханням, любов’ю як конструктивним емоційним станом: **щастя**,

воля [17: т. 2: 122], згадка піль зелених, весни і цвітів [17: т. 2: 122], приятель [17: т. 2: 123], рай [17: т. 2: 124], найтайніший той порив [17: т. 2: 125], найкращий спів [17: т. 2: 125], славний подвиг [17: т. 2: 126], все найвищеє [17: т. 2: 129], чуття скарб багатий [17: т. 2: 137], скарби найкращі [17: т. 2: 137], хистка лілеє [17: т. 2: 144], люблю я власну мрію у серденьку на дні [17: т. 2: 144], мрія – мій спів, мій хліб [17: т. 2: 144], мрії, всі втіхи, надії, квіти запашиї [17: т. 2: 144], щастя молодого, бажаного, страшного того гріха [17: т. 2: 148], все найдорожче, найулюблене [17: т. 2: 149], любов вибухла пожаром [17: т. 2: 149], фантастичні думи, фантастичні мрії [17: т. 2: 150], скарб, гордоці природи [17: т. 2: 158], мій рай [17: т. 2: 158], краса життя, струя чуття, пісень пора [17: т. 2: 161], лілея біла [17: т. 2: 161].

Любов як деструктивний емоційний стан (нерозділена, нещаслива) у ліричних поезіях І. Франка відображена в численних лексичних асоціаціях, кількість яких перевищує кількість тих, що перебувають у протилежному за знаком мікрополі, порівняйте, у складі асоціативного мікрополя **Любов (нещаслива)** трапляються такі лексичні асоціації: ілюзія, привид, тінь, омана [17: т. 2: 150], ілюзія зрадлива і кохана, криниця радощів, чуття [17: т. 2: 150], мана, луда [17: т. 2: 150], чарочко хрустальна [17: т. 2: 150], омано дум [17: т. 2: 150], помилка фатальна [17: т. 2: 150], дім з карт, мрія молодеча [17: т. 2: 150], ілюзії криниці пересохли [17: т. 2: 152], без тебе щастя – звук порожній і мана [17: т. 2: 130], непогода [17: т. 2: 142], те серце, що в турботі, марніє, в'яне, засиха [17: т. 2: 148], без тебе серце рвесь, душа болить і плаче [17: т. 2: 150], без тебе жить – безглуздий жарт, і світ весь – порожнеча [17: т. 2: 151], нітьма [17: т. 2: 162], в безодню шлях [17: т. 2: 162], безодня, де холод, слизь і вітер, темно, люті звірі, бір і ліс [17: т. 2: 163], на розпутті я стою [17: т. 2: 163], не видно шляху [17: т. 2: 163], бездомний [17: т. 2: 163], ридання голосні – пісні [17: т. 2: 147], відновлюється кожда хвиля – тяга безконечна [17: т. 2: 151], важка задума [17: т. 2: 138], тихеньке ридання – тужне зітхання [17: т. 2: 140], в серці зима [17: т. 2: 145], смуток таємний [17: т. 2: 146], вік тужити [17: т. 2: 148], лютував – власне серце рвав [17: т. 2: 131], в серці холод [17: т. 2: 131], мстивий бог [17: т. 2: 133], огонь, що враз і гріє й пожирає, як смерть [17: т. 2: 126], не сповнене бажання, невиспіваний спів, геройське поривання, щастя – сонний привид [17: т. 2: 138], кохаючи, загублю душу [17: т. 2: 142], без тебе жить несила [17: т. 2: 150], без тебе жить - весь вік тужить [17: т. 2: 150], се розпука моя, невтишима тоска [17: т. 2: 151], се любов моя плаче так гірко [17: т. 2: 151], гордая мова – вітер зимний [17: т. 2: 143], слова страшні [17: т. 2: 126], вічна розпука – жаль нестримний [2: 143], рай запертий [17: т. 2: 136], жага, що серце рве [17: т. 2: 136], кохання заверлеє [17: т. 2: 137], зранили серце чорні очі [17: т. 2: 142], порівняймо:

Та боюсь за тебе дуже,  
 Бо любов – то мстивий бог [17: т. 2: 133]  
 Се розпука моя, невтишима тоска,  
 Се любов моя плаче так гірко [17: т. 2: 151].

У ядро наведеного асоціативного мікрополя з лексемою-домінантою **Любов (нещаслива)** на позначення деструктивних (негативних) емоцій увійшли такі лексеми-асоціати: *рани, рана* – 9, *жаль, жалоці* – 8, *біль* – 8, *мука* – 5, *горе* – 4, *холод*

– 2, *ридання* – 2, *ілюзія* – 2, *привид*, *тінь*, *омана* – 2, *мана* – 2, *безодня* – 2, до периферії аналізованого мікрополя увійшли такі асоціати-іменники: *зима*, *буря*, *стужа*, *сльота*; *огонь*, *що враз і гріє й пожирає, як смерть*; *поривання*, *привид*, *драма*, *розпука*, *тоска*, *мстивий бог*, *розлука*; *жага*, *що серце рве*; *рай запертий*, *тривога*, *тяга*, *задум*, *зітхання*, *смуток*, *луда*, *мова*, *звук порожній*, *чарочко хрустальна*, *помилка фатальна*, *дім з карт*, *непогода*, *вітер зимний*, *безглуздий жарт*, *порожнеча*, *пітьма*, *в безодню шлях*; *безодня*, *де холод*, *слизь і вітер*, *темно*, *люті звірі*, *бір і ліс*; *розпуття*.

Асоціативних означень до лексеми-домінанти **любов** значно менше, але тенденція до переваги деструктивного (негативного) значення зберігається, порівняймо: *блідая*, *безнадійная* [17: т. 2: 124], *горем п'яна* [17: т. 2: 124], *правдивая* [17: т. 2: 125], *зублена* [17: т. 2: 126], *свіжа* [17: т. 2: 131], *кохання завмерлеє* [17: т. 2: 137], *чиста любов моя* [17: т. 2: 133], *молода* [17: т. 2: 123].

Емотивні назви **серце** і **душа** традиційно в народнопісенній творчості асоціюються із вмістилищем жалю, порівняймо: *серце (душа) розривається (крається)*; *серце кров'ю обливається*; *душа болить*; *жалість бере за серце*; *душа (серце) перевертається* [10, 48]. Цей асоціативний образ в інтимній ліриці І. Франка доповнюється і видозмінюється: серце поет асоціює із головним вмістилищем любові або центром страждання у випадку нерозділеного кохання, порівняймо: *Серце: у серці люта мука* [17: т. 2: 130], *серця драма* [17: т. 2: 139], *скажені бунти серця* [17: т. 2: 139], *стискає тріпаєсь* [17: т. 2: 124], *серце моє розриває* [17: т. 2: 129], *лютував – власне серце рвав* [17: т. 2: 131], *серце рвесь* [17: т. 2: 134], *серце моє потяглось, заридало* [17: т. 2: 140], *за серце хапає (її голос)* [17: т. 2: 141], *серце бентежить як буря люта* [17: т. 2: 141], *серце надірвала* [17: т. 2: 147], *серце оживає* [17: т. 2: 148], *серденько розривається* [17: т. 2: 149], *два серця ізвести до пари* [17: т. 2: 149], *запече щось у серці страшенно* [17: т. 2: 151], *серце гать пожерла* [17: т. 2: 155], *у серце вбитий острий ніж* [17: т. 2: 155]. Асоціативні означення нечисленні, передають негативний, пригнічений емоційний стан: *бурливе серце* [17: т. 2: 132], *серце стріпалося хоре (хворе)* [17: т. 2: 140], *в мене серце, нерви хорі, не подужають ніяк* [17: т. 2: 146], *придавлене серця* [17: т. 2: 139]. Отож, у ліричних поезіях І. Франка, безперечно, вмістилищем емоцій виступає лексема **серце**, порівняймо:

**Серце** рвесь, уста німі, мов риби,  
І душа вглибляєсь в люту рану [17: т. 2: 134].  
За саме **серце** вхопила мене,  
Мов сфінкс, у душу кігтями вп'ялась [17: т. 2: 162].  
Та її голос – пшеничний колос,  
Аж за **серце** хапає [17: т. 2: 141].

Душа також за традицією є вмістилищем любові, але в інтимній ліриці І. Франка вона найчастіше асоціюється із живою істотою, для якої кохання – її природний стан, але через нерозділену любов душа змушена томитися, безвинно страждати, як жива істота, позбавлена найнеобхіднішого, найсуттєвішого, порівняймо: *в душі щемить* [17: т. 2: 124], *забрала душу з тіла* [17: т. 2: 143], *горе зморозило душу* [17:

т. 2: 145], *молодий огонь в душі меркне, слабне, погасає* [17: т. 2: 153], *навіки душу я запер* [17: т. 2: 155], *душа моя похоронила любов* [17: т. 2: 157], у складі цього мікрополя всього два асоціативні означення, але позитивні за змістом: *живую душу* [17: т. 2: 132], *душа молодая* [17: т. 2: 137].

У ліричних поезіях І. Франка лексеми на позначення емоцій жалості, жалю є достатньо частотними і групуються в асоціативне мікрополе **Жаль**, порівняймо: *сильно жаль ріс* [17: т. 2: 133], *ой жалю мій, жалю, гіркий непомалу* [17: т. 2: 143], *в жалоцях живіше грає* [17: т. 2: 148], *жаль невмирущий* [17: т. 2: 138], *жаль нестримний* [17: т. 2: 143], *невтішені жалі* [17: т. 2: 137], *не жалуюсь* [17: т. 2: 134]. Емоції жалю, душевного болю, туги, важкості на серці ліричний герой поезій І. Франка асоціює з почуттям нещасливого, нерозділеного, тасмного кохання, яке не несе довгоочікуваних позитивних, радісних емоцій, а приносить поетові лише одні страждання і біль, порівняймо:

Хоч знаєш, знаєш, добре знаєш,  
Як я **люблю** тебе без тями,  
Як **мучусь** довгими ночами  
І як літа вже за літами  
Свій біль, свій **жаль**, свої **пісні**  
У **серці здавлюю** на дні [17: т. 2: 147].  
Так рік за роком **мучусь** я,  
І **біль** мою **жре** душу [17: т. 2: 145].

Індивідуально-авторська асоціативна парадигма **жаль (жалі) – горе – туга, біль – хвороба (хороба), рана, мука – пекло** становить ядро асоціативного мікрополя **Жаль** і складається з кількох рядів загальноновизнаних синонімів:

**жаль (жалі) – горе – туга**, порівняймо: *сильно жаль ріс* [17: т. 2: 133], *ой жалю мій, жалю, гіркий непомалу* [17: т. 2: 143], *в жалоцях живіше грає* [17: т. 2: 148], *жаль невмирущий* [17: т. 2: 138], *жаль нестримний* [17: т. 2: 143], *невтішені жалі* [17: т. 2: 137], *не жалуюсь* [17: т. 2: 134]; *горе* [17: т. 2: 130], *тягар* [17: т. 2: 130], *насмій твої і власне горе* [17: т. 2: 133], *ляже хмаркою жалісна туга* [17: т. 2: 124], *журба могильна* [17: т. 2: 134], *у серці сум* [17: т. 2: 135], *сумними стежками* [17: т. 2: 137];

**біль – хвороба (хороба), рана**, порівняймо: *німий* [17: т. 2: 124], *біль в душі щемить* [17: т. 2: 124], *в серці нестерпні болі* [17: т. 2: 129], *лютого болю* [17: т. 2: 129], *пекучих болів, сліз і божевілля* [17: т. 2: 139], *свій біль, жаль, пісні у серці здавлюю на дні* [17: т. 2: 147], *біль страшний* [17: т. 2: 155], *горло біль запер* [17: т. 2: 155], *болюще дрижання нервово* [17: т. 2: 124], *мов рана* [17: т. 2: 125], *душа вглибляєсь в люту рану* [17: т. 2: 134], *незарослі рани* [17: т. 2: 134], *незгоєні рани, рана сердечна* [17: т. 2: 151];

**мука – пекло**, порівняймо: *смертну муку* [17: т. 2: 132], *літа важкої муки* [17: т. 2: 139], *пекельні муки* [17: т. 2: 151], *у серці люта мука* [17: т. 2: 130].

Кожна з цих лексем є центром асоціативного мікрополя, у складі якого різні за частиномовною належністю слова, але, безперечно, найчастотнішими будуть прикметники-означення, порівняймо:

До мене ж **безграничная** тривога,  
**Бліда розпука** підсідає вмить,

І **чорні думи**, мов з фортуни рога,  
На мене лле, щоб **світ** мені **затмить** [17: т. 2: 163].

Лексема **Емоція**, домінуюча для досліджуваного асоціативного поля, реалізується в мовних варіантах завдяки наявності й реальності для мовців конотативно-асоціативних периферійних компонентів (сем) у семантичній структурі слова (наприклад, за Г. Шипіциною, такими є ідеологічні, історико-культурні, національно-культурні, національно-мовні [16]), які пов'язані зі знаннями про світ і актуалізуються у певній мовній ситуації. Відмінності цих компонентів не завжди чітко розгалужені; незважаючи на це, зазначені конотативно-асоціативні периферійні елементи предметно-логічної частини слова вирізняються своїм змістом і функціями. Наприклад, конотативно-асоціативні периферійні семи можна кваліфікувати так: історико-культурні семи актуалізують вирішальні для культурного розвитку історичні події і є основою для таких асоціацій, національно-культурні семи репрезентують звичаї, традиції, символи, уявлення, які сформувалися в процесі трудової діяльності, культурного і національного розвитку українського народу, національно-мовні семи відбивають мовний менталітет, мовленнєву практику [6]. Зокрема для нас важливою є ідеологічна конотативно-асоціативна сема, зміст якої полягає в актуалізації ідеї твору, висловлення, найчастіше такі семи слугують носіями індивідуальних авторських асоціацій, які виявляються у певному словесному контексті, а згодом стають загальноновизнаними. Наприклад, у нашому матеріалі словами, в яких актуалізується ідеологічна конотативно-асоціативна сема і реалізуються авторські асоціації, є лексеми, які стали матеріалом нашої статті, наприклад: **любов – рай – лілея біла – мара – мрія – щастя – зелений гай; любов – туга – горе – дрижання – розпука – тривога – біль – громи – пекло – мстивий бог – жаль (жалі) – хвороба (хороба) – безодня – бір, ліс.**

Периферійні елементи семного складу слова можуть актуалізуватися в певному словесному оточенні і є відображенням і породженням взаємозв'язків між речами навколишнього світу, які усвідомлює і засвоює людина завдяки особливостям психіки, а саме – здатністю абстрагувати й узагальнювати, зокрема на ґрунті спільності лексичних значень і асоціативних зв'язків.

Зазначимо, що співвідносними із дібраними з поезій І. Франка лексемами-домінантами, що становлять ядро досліджуваного асоціативного поля **Емоції**, будуть слова-стимули зі Словника асоціативних означень: **любов** (706 реакцій), **серце** (726), **душа** (715), **біль** (1363), **горе** (535), **рана** (788), не виявлені серед слів-стимулів слово **мука** і **жаль**.

До Словника асоціативних означень не увійшло слово-стимул **емоція**, але є слово-стимул **любов**, що цілком не суперечить нашому аналізу, адже співвідносна з ним лексема-домінанта є центром найбільшого з асоціативних мікрополів у складі аналізованого асоціативного поля **Емоції**. Нашим завданням було також проаналі-

зувати, наскільки збігається склад асоціативних означень з лексемою **любов** у ліричних поезіях І. Франка і поданих у Словнику асоціативних означень сучасних реакцій, чи є серед них такі, які стали загальноновизнаними, а також ті, які за знаком (позитивні чи негативні) емоції виражають асоціативні означення в аналізованому Словнику. З семисот шести прикметників до слова-стимул **любов** у Словнику асоціативних означень переважна більшість відображає позитивний емоційний стан. Порівняно з попередньо дібраними і наведеними вище асоціативними означеннями серед ліричних поезій І. Франка усього три асоціативні означення зафіксовано в аналізованому Словнику, а саме: **чиста** – 5 реакцій, **молода і правдива** – по одній реакції. Отож, асоціативні означення до лексеми-домінанти **любов** із ліричних поезій І. Франка, які не мають відповідників серед асоціативних реакцій у Словнику асоціативних означень (**блїдая, безнадїйна, горем п'яна, згублена, свіжа, замерлая**) є індивідуальними авторськими асоціаціями, які можна охарактеризувати як такі, що відбивають негативний емоційний стан.

Асоціативні зв'язки, які продукує слово-стимул, слово-домінанта, а також асоціативні реакції як продовження цих зв'язків, утворюють асоціативне поле, зокрема на нашому матеріалі таке поле групується навколо лексеми-домінанти **Емоція**. У його складі виділяємо ядро з такими лексемами-домінантами: **любов, серце, душа, біль, жаль, горе, рана, мука**, серед яких найбільшою є група лексем-асоціатів з домінантою **любов**. Асоціативні зв'язки між наведеними лексемами-домінантами утворюють асоціативно-семантичну мережу, яка, безперечно, ґрунтується на екстралінгвіальних зв'язках, знаннях мовців про світ. Групування слів в індивідуально-авторські асоціативні парадигми відображає тенденцію об'єднання слів на основі протиставлення або близькості значень (наприклад, в асоціативному мікрополі **Любов**, у складі якого виділяємо два протилежні за знаком мікрополя: **Любов (щаслива)** і **Любов (нещаслива)**).

Отже, асоціативні зв'язки між лексемами-домінантами у складі аналізованого асоціативного поля **Емоції**: **любов, серце, душа, біль, жаль, горе, рана, мука**: 1) роблять наявними найтонші відтінки значень, що є суттєвим для комунікації; 2) зумовлені позалінгвістичними смисловими зв'язками між об'єктами і здатністю людини до абстрагування; 3) виявляють найбільш і найменш уживані слова в асоціативному полі у вигляді його ядра і периферії.

### Література:

1. Арутюнова Н. Предложение и его смысл. – Москва, 1976.
2. Бутенко Н. Словник асоціативних означень іменників в українській мові / Наук. ред. А. Супрун. – Львів, 1989.
3. Виллонас В. Основные проблемы психологической теории эмоций // Психология эмоций: Тексты. – Москва, 1984.
4. Гамзюк М. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови). – К., 2000.

5. Григорьева А. Поэтическая фразеология, обозначающая различные чувства и состояния // Поэтическая фразеология Пушкина. – Москва, 1969.
6. Караулов Ю. Общая и русская идеография. – Москва, 1976.
7. Крюгер Ф. Сущность эмоциональных переживаний // Психология эмоций: Тексты. – Москва, 1984.
8. Куценюк Б. Эмоции и религия. – К., 1987.
9. Левонтина И. Жалость // Новый объяснительный словарь синонимов русского языка / Под ред. Ю. Апресяна. – Москва, 1997.
10. Леонтьев А. Потребности, мотивы, эмоции // Психология эмоций: Тексты. – Москва, 1984.
11. Немов Р. Практическая психология. – Москва, 1998.
12. Ніколаєнко Л. Категоризація і мовне вираження емоцій співчуття та злорадства (на матеріалі української, російської і польської мов) // Мовознавство. – 2005. – № 1.
13. Новикова Н. О реализации валентностных потенциалов слова в ассоциативном поле и в структуре предложения // Вопросы семантики. – Калининград, 1984.
14. Селігей П. Внутрішня форма назв емоцій в українській мові // Мовознавство. – 2001. – № 1.
15. Селігей П. Як українці говорять про свої думки та емоції // Українська мова та література. – 2005. – № 33.
16. Шипицына Г. Социальные компоненты в смысловой структуре семемы // Русское языкознание. – 1991. – № 23.
17. Франко І. Зібр. творів: У 50 томах. – К., 1976–1986.

*Неля Блинова (Дніпропетровськ)*

## **Суспільно-історична метонімія в публіцистичних текстах Івана Франка (1878–1907 років)**

Мета дослідження полягає у з'ясуванні лексичних особливостей індивідуально-авторського стилю І. Франка, його публіцистичної манери письма як певного лінгвокультурного феномена, роль якого важко переоцінити у становленні сучасної публіцистики. У поданому фрагменті приділяємо дослідницьку увагу одній із груп лексем, що функціонують у Франковому публіцистичному тексті в метонімічних значеннях. Також проводимо аналіз функціонально-стилістичних особливостей цього різновиду перенесень. Актуальність завдання посилюється тим, що досі явища переносного значення слова – метонімія, синекдоха, метафора – не розглядали як органічний структурний компонент публіцистичного тексту. Були досліджені особливості поетичного тексту І. Франка (Л. Полюга) [5, 6], мовностилістичні засоби суспільно-політичних статей І. Франка (Б. Бендзар) [1, 2], філософська, економічна термінологія (Д. Кирик, Т. Панько) [3, 7–13], метафора в публіцистиці І. Франка (О. Сербенська) [14–16].